

LANGELANDS BOK

Torshavn Blad - særtrykk - 4/11-48

— Av —

Direktør
Lorentz Vogt

Bortsett fra de rene forbrytere og fra den begrensede krets som var nazister av overbevisning og som håpet og trodde på Tysklands seier, kan den under okkupasjonen hjemmeverende norske befolkning deles i tre hovedgrupper.

1) De som samarbeidet med tyskerne fordi de mente at dette under de foreliggende omstendigheter var i Norges interesse og som etter frigjøringen vedsto seg dette standpunkt. Denne gruppe er sørgelig liten. Av offisielle institusjoner kan i denne forbindelse kun nevnes Norges Bank og uten all sammenligning for øvrig Stortingets presidentskap.

2) De som også samarbeidet med tyskerne ut fra de samme motiver, men som etter frigjøringen har vært på vill flukt bort fra dette sitt standpunkt og som i meget stor utstrekning har ment å kunne fremme sin fornektelse av egen fortid ved å dømme, fordømme og forfølge andre. Major Langelands bok behandler en del av disse — særlig innen domstolene, justisdepartementet og politiet, idet han dog også kommer inn på en del andre forhold.

3) De menn som fra første dag av beklempet okkupantene og som uten hensyn til egen sikkerhet eller egen fordel satte alt inn — også livet. Mange måtte også bøde med dette. Denne krets var i realiteten ikke stor. Den omfattet kun en liten brøkdel av dem, som nu gjerne optrer som om de hørte med til kretsen. Selv om anslaget øket, blev kjernen alltid den samme: unge be-

geistrede, uredde menn, der som oftest ikke hadde andre å ta hensyn til enn seg selv og sin nærmeste krets. Jeg kjenner knapt en ledende mann innen industri, handel eller skibsfart, som gikk inn for den linje til å begynne med.

Den krets av mennesker som samarbeidet med okkupantene, men som etter frigjøringen evnet å få dette faktum skjult i all fall for en tid, og som forfulgte og hånet andre som oftest forsvarsløse mennesker — har med rette vært forargelse, særlig innen den ungdom som satte livet inn. Men de har evnet å knekke alle tilløp til offentlig kritikk ved å fortie sannheten om egen optreden under okkupasjonen. Og så stor har deres makt vært, at dette er lykket i betenkelig grad. Men forargelsen er steget fra dag til dag etter hvert som sannheten er sivet ut. Major Langelands bok kommer til å bidra mektig hertil Langeland tilhører selv den meget begrensede krets, som helt fra første stund av gikk inn for den ubetingede motstand. Han stilte herunder som offiser større krav til seg selv enn til andre. De fleste gjorde både da og senere det motsatte. Som chef for Mil.org. i 1943 og 1944 i Oslo ser han forholdene ut fra de unge gutters

synsvinkel. Disse er gjennomgående ikke særlig hevnjerrige. Men de krever som all ufordervet ungdom; renslighet i det offentlige liv. NS var deres motstandere. Avstraffelsen av disse det første krav. Men det er gjennomført. Mange finner til overmål og i for stort omfang. Men den omstendighet at mange av dem som selv samarbeidet med fienden og hadde fordel derav nu skal profitere også på den nye situasjon, — ja, det opprører dem. Intet er dem mere motbydelig enn farlseeren. De følger seg snytt i sine forventninger om et hederlig oppgjør med likhet for loven. De bekjemper og foraktet krigsprofitørene — de politiske som de merkantile. De foraktet i dobbelt grad fredsprofitørene. Og den omstendighet at en gjeng av disse synes vel forskanset i ly av nokså ubestemmelig innflytelse har opprørt dem mere enn folk flest aner. Nu får de i major Langelands bok navn og adresse på en del av de folk det her gjelder. Biterheten er stor. Den kan bli farlig — meget farlig, hvis det offentlige undlater å foreta de nødvendige skritt til gjenreisning av folkets tillit til, at der i Norge hersker likhet for loven. Men hvordan skal dette gjøres? Der er flere veier.

Der vil alltid under så usikre forhold, som de der rådet under okkupasjonen være de meninger om grensen mellom berettiget og uberettiget samarbeide med okkupantene.

Efter frigjøringen burde det vært myndighetenes plikt å bringe denne

grense på det rene ved en nøiaktig kartlegning av de faktiske foreliggende forhold i okkupasjonstiden. En omfattende offentliggjørelse av alle offisielle dokumenter av betydning vilde her vært det beste middel. Så fikk man innen de omhyggelig optrukne grenser søkt gjennomført den absolutte likhet for loven uten hensyn til vedkommendes sociale stilling, forbindelser eller formuesforhold. Dette arbeide burde for øvrig være forberedt allerede under okkupasjonen av sindige menn. Nu blev det prinsipielt — man kan nesten si programmessig — gjort alt for å holde opplysningene tilbake, hvis disse kunde tenkes å genere folk, som av en eller annen grunn skulde beskyttes. Denne de offisielle myndigheters optreden fant støtte, bl. a. merkelig nok av Den Norske Sagførerforening som preket lydighet mot autoritetene i stedet for respekt for lov og grunnlov.

Resultatet blev at påtalemyndigheten lot sitt raseri gå ut over de små og vergeløse, mens den etter hvert stod mere og mere maktesløs overfor de menn, som hadde anledning til å beslaglegge de første advokaters kostbare tid samt overfor administrasjonens embedsmenn. Slik er de siste 3½ år forløpet. Nu står man ved en skillevei. Major Langelands bok har gjort situasjonen akutt. Men valget mellom den videre fremgangsmåte måtte under alle omstendigheter ha meldt seg.

Skal man fortsatt la de små lide, mens man innstiller enhver forfølgelse mot de mere motstandsdyktige? En venn av mig. sa forleden: «Hold op. De små er allerede hengt. De store får man så allikevel ikke føtt i.» Betraktningen er kanskje

praktisk, — men den gir mere uttrykk for en besk kynisk livsopfatning enn for tillit til rett og rettsvesen.

Major Langeland nevner i sin bok en rekke menn som ved sin optreden har ydet fienden langt større bistand enn mangen dømt mann eller kvinne uten at han dog går inn på de subjektive betingelser for den enkeltes straffeskyld. Disse menn er bl. a. høiesterettsjustitiarius Paal Berg, biskop Berggrav, fylkesmennene Platou, Nordanger og Bull, ekspedisjonssjefene Nygaard og Halvorsen i justisdepartementet, Boyesen i kirke departementet, lagmennene Moren og Vedeler, fhv. politimester nuværende sorenskriver Heinrich Meyer, høiesterettsdommer H. Bahr, dommer i landssviksaker Fredrik Anton Zimmer, byråcheferne i justisdepartementet Andreas Irgens og Kåre Westad, postdirektør Hén Haug, rettskjemiker Bruff m. fl.

Major Langelands bok vrirler av dokumenter, helt autentiske offentlige dokumenter. Nærværende forfatter har for øvrig tidligere offentliggjort en flerhet av disse. For den almindelige mann fremtrer forskjellen mellom mange av de dømte og de menn det her gjelder fortrinnsvis som forskjell mellom folk med innflytelse og den fattige ubeskyttede. Det er her den store fare ligger for tilliten til vårt rettsapparat. Den fare vokser fra dag til dag og kan ikke avbøtes ved taushet.

Særlig betenkelig er det med de mange navn fra domstolene og fra justisdepartementet samt fra fylkesmennenes rekke

De fleste mennesker har grunn til å takke skjebnen fordi de er blitt

forsånet fra å ha noe med rettsoppgjøret å gjøre enten som påtalemyndighet eller som medlem av en eller annen domstol. En slik oppgave må ha vært noe av et mareritt. Feil måtte begås. Men etter de nu foreliggende opplysninger dreier det seg om mer enn enkeltstående feil. Der er dessuten enkelte ting som ikke må forekomme. En mann må ikke legge en annen målestokk på venners enn på motstanderes handlinger. Den mann, som selv hadde svin på skogen fra okkupasjonstiden skulde aldri optrådt som dommer over andre efterpå.

Major Langelands bok må få konsekvenser. Men hvilke?

«Med hensyn til straffeutmålingen bemerkes at tiltaltes handling må betegnes som ondartet, idet den kan opfattes som et forsøk på å komme rettsoppgjøret til livs ved å kompromittere en av de menn som hadde påtatt sig å få dette nødvendige oppgjør med landssvikernes gjennomført, en mann som innehadde stillingen som påtalemyndighetens øverste chef. Angrepet på riksadvokat Arntzen vilde om det ikke blev forstått at det var grunnløst — gjøre alvorlig skade og gi næring til den bevægelse som søker å spre mistillit til rettsoppgjøret.»

Tilfellet Fanebust var en liten affære og i forholdet til rettsoppgjøret likegyldig. Den burde vært avvirket som en almindelig injuriersak og intet annet. Når en enstemmig lagmannsrettsdom, som blev endelig, da Høiesteretts kjæremålsutvalg avviste behandling for Høiesterett — tok så tungt på det tilfelle, må der selvsagt reageres meget sterkere overfor Langelands bok. Den går prinsipielt løs på selve rettsoppgjøret

ved å opta til behandling den op treden som en rekke av de menn som steller med det — også et medlem av Høiesterett — har vist under okkupasjonen. En reaksjon kan ikke utebli. Men i hvilken retning?

Man kan arrestere Langeland, som man arresterte Fanebust. Det er utvilsomt at han akter «å fortsette sin forbryterske virksomhet». Annet oplag av hans bok er under trykning. Man kan også ransake hans hjem uten rettskjennelse, hvis man atter en gang vil krenke norsk lov. Alle forhold tatt i betraktning anser jeg det dog for lite sannsynlig, at denne fremgangsmåte vil bli valgt. Reaksjonen vil denne gang bli for sterk.

Man kan søke å tie boken ihjel, således som den med undtagelse av «Nationen» helt ensrettede Oslo-presse hittil har gjort overfor et hvert forsøk på en alvorlig prinsipiell diskusjon av landssvikoppgjøret. Om så skulde være påtenkt, er dette til et alternativ imidlertid allerede mislykket, bl. a. fordi boken har fått en lang, om enn noe sursøt omtale i en redaksjonsartikkel i «Morgenbladet».

Tilbake står det eneste hederlige alternativ: Man får overensstemmende med de demokratiske prinsipper, som ennå i vårt land forkynnes med leppene, ta op boken til saklig vurdering og trekke konsekvensene herav uten persons anseelse. Som det nu er kan det ikke fortsette. Enten må man frem eller tilbake. Enten må man ta op til revisjon det rettsoppgjør som har funnet sted, eller man må reise tale mot en flerhet av de av major Langeland nevnte menn.

Det er ingen tvil om, at man ved å sette de nevnte menn under til-

tale vil opnå en publikumssuksess, fullt ut på høide med hvad man kunde innkassere ved store ord og sterke beskyldninger i de første dager efter frigjøringen. For en svir for den alltid sensasjonslystne andelige almue å se disse prominente menn på tiltalebenken, å kunne tenke sig dem i fengsel. Når «Morgenbladet» skriver: «De fleste har visst dessverre kastet sig over boken for skandalens skyld,» har bladet utvilsomt rett.

Men major Langeland søker like så litt som andre der har behandlet rettsoppgjøret på en alvorlig måte, skandalen. Han ønsker, at man skal gå i sig selv. Han ønsker at den megen urett som er begått mot de fattige og vergeløse for deres små synde skal tilgives dem. Han vil at de menn og kvinner som er dømt eller forfulgt urettferdig skal få opreisning. Til fremme herav er det nødvendig at tingene blir stillet i retteff. Det var herunder ikke til å undgå for ham, like så litt som det har vært for andre, å trekke frem personer og forhold. De allmene betraktninger måtte belyses gjennom konkrete eksempler. Major Langelands bok er en dypt alvorlig bok.

Selv trekker major Langeland konsekvensene i kravet om alment amnesti for alle dem som har handlet ut fra aktverdige motiver. Kravet er viktig og rettferdig. Men selv om det blir imøtekommet, er det ikke tilstrekkelig. Et amnesti medfører ophør av fengselsophold. Det kan også omfatte tilbakegivelse av fradømte rettigheter. Men det gjelder ikke en urettferdig dømt manns stilling i samfundet. Fremdeles figurerer han i strafferegistret med alle de sociale følger derav. Man er nødsaget til å pløie dypere. Det må være påtalemyndighetens

plikt å opta de tidligere avsaatte dommer til revisjon og å stille dem i relasjon til den påtaleundlatelser som er foretatt overfor mere prominente personer og til det nye syn på grensene for det rettmessige, som man efter de fremkomne opplysninger må bygge på. Så får påtalemyndighetene innbringe disse saker til fornyet behandling og nedlegge påstand på frifinnelse og erstatning for utholdt fengselsstraff eller varetekt. Så inntraff nylig i Danmark. En dom over en mann for et forhold, som de underordnede domstoler hadde funnet straffbar, blev ophevet av Høiesterett, da vedkommendes — forøvrig ikke uklanderlige forhold — blev ansett for ikke straffbart. Påtalemyndigheten bragte straks saken inn for underordnet rett med påstand om frifinnelse og 1000 kroner i erstatning. Samtidig blev det meddelt, at det samme vilde skje med en rekke parallelle saker, hvor vedkommende hadde sittet i varetekt. Således handles der i en rettsstat.

Major Langelands bok er en dypt alvorlig bok. Det kan beklages, at den kommer så sent. Domsopplysningene burde ha foreligget for almenheten og for domstolene for 3 år siden. Bebreidelsene for at så ikke er skjedd, må imidlertid rettes mot andre. Det hadde vært påtalemyndighetens plikt å legge rettsgrunnlaget tilrette, som det var Justisdepartementets å fremlegge dokumentene. Hadde de mange fra Justisdepartementet under okkupasjonen utgåtte skrivelser vært bilagt proposisjonen om landssviklov, vilde meget sett anderledes ut i Norge idag.

Lorentz Vogt.